

3. Музыкальное воспитание в детском саду. Под. ред. Н. А. Батлутаной, м («Просвещение») 1976, с. 228.
4. Н. В. Гоголь. О литературе. Избранные статьи и письма. М., 1952,
5. Малдыбаев Б.М. Музыка: 6 жаштан окуган 1- класстын окуучулары үчүн музыка сабагынын методикалык иштелмеси жана христоматиясы: Мугалимдер үчүн колдонмо.- Ф.Мектеп, 1986 . -120 б.

УДК 371.3:316.7:37.091.32

<https://doi.org/10.56122/..v2i2.232>

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН ЭТНОМАДАНИЙ
КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮН КАЛЫПТАНДЫРУУДА АДАБИЙ ОКУУ САБАГЫНЫН
ОРДУ**

**РОЛЬ УРОКА ЧТЕНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

**THE ROLE OF A LITERATURE LESSON IN THE FORMATION OF
ETHNOCULTURAL COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS**

Мурзаканова Гулшайыр Арыковна, ОшМПУ, окутуучу
gulshaiyr.82.kg@gmail.com

Аннотация:

Бул макалада башталгыч класстын окуучуларынын этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандырууда адабий окуу сабагынын ролу талданган. Адабий окуу сабагы этномаданий баалуулуктарды үйрөтүүдө жана улуттук өзгөчөлүктөрдү сактоодо өзгөчө мааниге ээ экени баса белгиленет. Изилдөөдө окуучулардын этномаданий компетенциясын өнүктүрүүдө колдонулуучу методикалык ыкмалар, окутуунун мазмуну жана окутуу процессинде жергиликтүү маданий өзгөчөлүктөрдү камтуу маселелери каралат. Ошондой эле, макалада этномаданий компетенттүүлүк – окуучулардын өз элинин тарыхын, маданиятын жана каада-салтын терең түшүнүүсүнө, башка элдердин маданиятына урмат-сый мамиле жасоосуна өбөлгө түзөрү баяндалат. Жыйынтыгында, адабий окуу сабагы этномаданий компетенттүүлүктү калыптандырууда негизги куралдардын бири катары бааланат. Этномаданий компетенттүүлүк – бул инсандык жана коомдук өнүгүүнүн негизги факторлорунун бири. Ал ар бир адамды өзүнүн маданий тамырларын түшүнүүгө жана башка маданияттарды сыйлоого тарбиялайт. Бул сапаттар адамды толук кандуу жаран, жоопкерчиликтүү инсан кылып калыптандырат жана дүйнөлүк коомчулуктун бир бөлүгү болууга шарт түзө тургандыгын айгинелейт.

Негизги сөздөр: этномаданий компетенттүүлүк, үй-бүлөлүк салт, материалдык маданият, элдик каада салт, фольклор, элдик кол өнөрчүлүк, ак бата, бешикке салуу.

Аннотация: В данной статье анализируется роль урока литературы в формировании этнокультурной компетентности учащихся младших классов. Подчеркивается, что урок литературы имеет особое значение в обучении этнокультурным ценностям и сохранении национальных особенностей. В исследовании рассматриваются методические методы, используемые в развитии этнокультурной компетентности студентов, содержание обучения и включение местных культурных особенностей в учебный процесс. Также в статье говорится, что этнокультурная компетентность способствует глубокому пониманию студентами истории, культуры и традиций своего народа, уважению к культуре других народов. В результате урок литературы оценивается как один из основных инструментов формирования этнокультурной компетентности. Этнокультурная компетентность является одним из основных факторов

личностного и социального развития. Он учит каждого понимать свои культурные корни и уважать другие культуры. Эти качества делают человека полноценным гражданином, ответственным человеком и доказывают, что он станет частью мирового сообщества.

Ключевые слова: этнокультурная компетентность, семейная традиция, материальная культура, народная традиция, фольклор, народные промыслы, благословение, колыбель.

Abstract: This article analyzes the role of literary reading lessons in the formation of ethnocultural competence of primary school students. It is emphasized that literary reading lessons are of particular importance in teaching ethnocultural values and preserving national characteristics. The study examines the methodological approaches used in the development of students' ethnocultural competence, the content of teaching, and the inclusion of local cultural characteristics in the teaching process. As a result, literary reading lessons are considered one of the main tools in the formation of ethnocultural competence. Ethnocultural competence is one of the main factors of personal and social development. It educates each person to understand their cultural roots and respect other cultures. These qualities shape a person into a full-fledged citizen, a responsible individual, and create the conditions for becoming a part of the global community.

Key words: ethnocultural competence, family tradition, material culture, folk tradition, folklore, folk crafts, blessing, cradle.

Этномаданий компетенттүүлүк — бул адамдын өз улутунун маданиятын, каада-салтын, тилин терең түшүнүп, ошол эле учурда башка улуттардын жана маданияттардын өзгөчөлүктөрүнө сый мамиле кылуу жөндөмү. Бул түшүнүк заманбап дүйнөдө өзгөчө мааниге ээ, себеби глобалдашуу доорунда ар түрдүү маданияттардын өз ара аракеттешүүсү күчөп, маданий өзгөчөлүктөрдү түшүнүү жана баалоо муктаждыгы жаралууда.

Этномаданий компетенттүүлүктүн негизги мааниси төмөнкүдөй аспектилерден көрүнөт:

- Өз улуттук маданиятын баалоо жана сактоо:

Ар бир адам өзүнүн этникалык тамырларын, тарыхын жана маданий баалуулуктарын түшүнүп, сыймыктануу сезимине ээ болот. Анткени бул инсанды өзүн-өзү таанып билүүгө, маданий мурасты сактоого жана өз улутунун өзгөчөлүктөрүн түшүнүүгө шарт түзөт. Ошондой эле, этникалык тамырларды жана маданий баалуулуктарды билүү адамды жалпы дүйнөлүк баалуулуктарга сый мамиле кылууга үйрөтөт жана өзүнүн этностук иденттүүлүгүн бекемдөөгө жардам берет.

Жаш муундардын улуттук өзгөчөлүгүн сактоосуна шарт түзүп, **аларга өз улутунун маданий мурастарын, каада-салттарын жана нарк-насилдерин түшүнүүгө жана баалоого жардам берет.** Ошондой эле, улуттук өзгөчөлүктү сактоо аркылуу жаштар өздөрүнүн этникалык иденттүүлүгүн бекемдеп, дүйнөлүк маданияттар менен өз ара урматтоо жана ынтымакта жашоого үйрөнүшөт.

- Башка маданияттарга урмат көрсөтүү:

Адам башка улуттардын каада-салттарына, баалуулуктарына жана дүйнө таанымына сый мамиле жасоону үйрөнөт, себеби бул адамдын аң-сезимин кеңейтип, маданий ар түрдүүлүктү түшүнүүгө жана кабыл алууга шарт түзөт. Башка маданияттарды билүү аркылуу адам толеранттуулукту өрчүтүп, элдер ортосундагы тынчтык жана кызматташтыкты бекемдөөгө салым кошот.

Маданияттар аралык диалогду түзүү жана толеранттуулукту калыптандыруу үчүн негиз болот, **анткени бул ар кандай элдердин ортосунда өз ара түшүнүшүүгө, урматтоого жана кызматташтыкка өбөлгө түзөт.** Мындай диалог адамдарга өз маданияты менен бирге башка улуттардын да баалуулуктарын баалоого жана аларды кабыл алууга жардам берет. Ошону менен бирге маданияттар аралык байланыштар глобалдык проблемаларды биргелешип чечүүгө жана тынчтыкта жашоого шарт түзөт.

- Социалдык интеграция:

Этномаданий компетенттүүлүк ар түрдүү маданий чөйрөлөрдө жашап, иштей билүүгө өбөлгө түзөт, **себеби бул адамдарга башка маданияттарды түшүнүүгө жана өз ара сый**

мамилени сактоого жардам берет. Этномаданий компетенттүүлүк аркылуу адам өзүнүн жана башкалардын маданий өзгөчөлүктөрүн билүү менен, ар түрдүү коомдордо натыйжалуу иштөө жана ишенимдүү байланыштарды түзүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Мындай жөндөм адамдарды глобалдык деңгээлде ийгиликтүү жана гармониялуу өз ара аракеттешүүгө жеткирет. Жамааттар жана элдер ортосундагы ынтымакты бекемдөө үчүн маанилүү.

Этномаданий компетенттүүлүк ар түрдүү улуттардын ортосунда түшүнүшүүгө, кызматташтыкка жана урматтоого өбөлгө түзөт. Бул адамдарга өздөрүнүн маданий өзгөчөлүктөрүн сактай алууга, ошол эле учурда башка маданияттарды сыйлап, жалпы дүйнөлүк баалуулуктарды баалоого шарт түзөт. Мындай мамиле элдер ортосунда тынчтыкты, өз ара жардамдашууну жана коомдук ынтымакты камсыз кылат.

- Глобалдык ой жүгүртүүнү өнүктүрүү:

Өз маданиятын жана башка элдердин өзгөчөлүктөрүн билүү менен адам дүйнөлүк маданий мейкиндикте өз ордун аныктай алат. Бул адамга өзүнүн этникалык жана маданий иденттүүлүгүн түшүнүүгө жана анын башка маданияттар менен байланыштарын таанууга жардам берет. Мындай билим адамга дүйнөлүк ар түрдүүлүктү кабыл алуу жана өзүн ушул глобалдуу мейкиндикте активдүү жана жоопкерчиликтүү жаран катары көрүү мүмкүнчүлүгүн берет. Ошону менен бирге, башка маданияттар менен болгон байланыштар адамдын дүйнөгө карашыны кеңейтет жана дүйнөлүк коомчулукта ийгиликтүү иш алып барууга жардам берет. Аны менен бирге

жаратылыш жана коом ортосундагы байланышты андап, жоопкерчиликтүү мамиле кылууну үйрөнөт. Бул адамга экологиялык жана социалдык маселелерди терең түшүнүүгө жардам берет. Мындай билим жана түшүнүк жаратылышты коргоо жана коомго пайда алып келүү үчүн жоопкерчиликтүү чечимдерди кабыл алууга негиз берет. Адам экосистеманын жана коомдун бүтүндүгүн, өз ара көз каранды экендигин билүү менен, туруктуу өнүгүү жана социалдык адилеттүүлүктү камсыз кылуу үчүн өз аракеттерин туура багыттап алат.

Этномаданий компетенттүүлүктүн негизги аспектиси катары таррбиялык маанисин карап көрсөк, балдар жана жаштар этномаданий түшүнүктөрдү өздөштүрүү аркылуу адеп-ахлактуулукту, толеранттуулукту жана жоопкерчиликти өнүктүрүшөт. Балдар жана жаштар этномаданий түшүнүктөрдү өздөштүрүү аркылуу адеп-ахлактуулукту, толеранттуулукту жана жоопкерчиликти өнүктүрүшөт, себеби этномаданий билим аларга ар түрдүү элдердин баалуулуктарын жана салттарын түшүнүүгө, ошондой эле ошол элдерге карата сый мамиле көрсөтүүгө жардам берет. Бул өзгөчөлүк жаштарга өзүнүн маданиятына сый-урмат менен мамиле кылууну гана эмес, башка маданияттарды дагы баалап, коомдогу ар түрдүүлүктү кабыл алууну жана ага ылайык жоопкерчиликтүү иштерди жасоону үйрөтөт. Мындан тышкары, мындай түшүнүктөр жаштардын этикалык жана социалдык өз ара байланыштарын бекемдеп, жалпы коомдук тынчтыкка жана ынтымакка алып келет. Бул сапаттар окуучулардын жеке өнүгүүсүнө жана коомдук жашоосуна оң таасирин тийгизет. Адеп-ахлактуулук, толеранттуулук жана жоопкерчилик адамдын өзүн-өзү өркүндөтүүсүнө, жеке жоопкерчилигин жана социалдык байланыштарын жакшыртууга жардам берет. Этномаданий түшүнүктөрдү өздөштүрүү аркылуу жаштар коомдо гармониялуу жана жоопкерчиликтүү жарандар болуп өсөт. Алар башка адамдар менен ийгиликтүү жана урматтуу мамиледе болуп, коомдук өз ара аракеттерде активдүү ролду ойноп, жалпы эле коомду жакшыртууга салым кошо алышат.

Этномаданий компетенттүүлүктүн билим берүү тармагындагы ролуна токтоло кетсек, билим берүүдө этномаданий мазмунду колдонуу окуучуларды өз маданияты менен жакындан тааныштырып, башка маданияттарга ачык болууга үйрөтөт.

- Адабий окуу, тарых, музыка жана искусство сабактары этномаданий компетенттүүлүктү калыптандырууда өзгөчө мааниге ээ.

Көрүнүп тургандай, 4-класстын Адабий окуу китебинде этномаданий компонентти ачыктаган биздин элге таандык болгон, ошону менен бирге мазмунунда “элдик” деген сөздү камтыган ангемелер жана тексттер өтө көп кездешет. Мисалы “Алтын бешик”, “Кыргыз

элинин көркөм кол өнөрчүлүгү”, “Боз үй”, “Улуттук тамак аштар”, “Элибиздин салттуу оюндары”, “Ата журтуна жеткен комуз” “Ата-журттун бир ууч топурагы ыйык” ж.б.у.с. [6]

Ал темалардын арасынан “Алтын бешик”-деген текстти алып көрөлү. Бул теманы өтүү менен туулган жер картадагы жөн эле географиялык чекит эмес, ал биздин инсаныбыздын жана келечегибиздин көптөгөн аспектилерин аныктоочу жашоонун башталышы. Ар бир туулган жердин өзүнүн уникалдуу энергиясы, маданияты, тарыхы бар жана бизге биз ойлогондон да терең таасир эте тургандыгын балдарга тааныта алабыз.

Туулуп-өскөн жердин мааниси жөнүндө сөз болгондо эң биринчи эле маданий мурастар эске түшөт. Ар бир маданияттын инсандын калыптанышына түздөн-түз таасирин тийгизген өзүнүн элине тиешелүү болгон салттары, үрп-адаттары, баалуулуктары болот. Кыргыз жараны үчүн алардын туулган жери өмүр бою маданий өзгөчөлүгүн аныктаган тамыр болуп калат.

Демек, үрп-адаттарыбыз, каада салттарыбыз биздин жашообуздун келечегибизге терең таасирин тийгизген баалуу жагы бар экендигин билебиз. Ал биздин маданий иденттүүлүгүбүздү, ресурстардын жана мүмкүнчүлүктөрдүн болушун, ошондой эле социалдык байланыштарыбызды жана тармактарыбызды аныктайт. Биз өзүбүздү жана бизди курчап турган дүйнөнү түшүнүүгө аракет кылып жатып, кыргыз элинин уникалдуу жана өз алдынча баалуу экенин унутпашыбыз керек—деген түшүнүктү ар бир баланын жан дүйнөсүнө сиңирүүбүз керек.

Бул текстте ар бир адам үчүн анын туулган жери, маданияты канчалык маанилүү экенин, өзгөчө үй-бүлөлүк каада-салттар жана ырым-жырымдар негизги орунда турганын эң сонун сүрөттөйт. Ата журт, киндик каны тамган жер жашоонун башталгыч жери эле эмес, салттын, тарыхтын, ата-бабалар менен байланыштын символу болуп калат.

Адабий окуу сабагында балдар бул текст аркылуу этномаданий компетенттүүлүктүн маанилүүлүгүн түшүнүшөт. Ата-энелердин, чоң ата, чоң энелердин, айыл аксакалдарынын батаасын жана алкышын алуу, жана жеткинчектерди колдоо көрсөтүү маанилүү экендигин түшүнүү керек. Анткени кыргыз маданиятында ата-бабалардын кичинекей балага батасы руханий-социалдык аспектилер менен байланышкан өзгөчө жана терең мааниге ээ. Бул салт ата-бабаларды урматтоону, рухий байланыштарды берүүнү жана баланын жашоосунун башталышында колдоо көрсөтүүнү чагылдырат.

Мисалы: - Ата-бабалардын батасы рухий насаатчылыктын бир түрү болуп эсептелет, мында ата-бабалар жакшы тилектерин жана акылмандыгын үй-бүлөнүн жаңы мүчөсүнө өткөрүп беришет. Бул өткөн, азыркы жана келечек муундардын ортосундагы байланышты чыңдоого жардам берет.

- Ата-бабалардын батасы да кыргыз элинин маданий мурасын, каада салтын сактоого жардам берет. Бул салт баалуулуктарды, үрп-адаттарды, ырым-жырымдарды муундан-муунга өткөрүп келет.
- Ата-бабалардан калган бата жаш баланы колдоонун жана коргоонун бир түрү болуп эсептелет. Ата-бабалар баланы терс таасирлерден сактап, анын бакубат жашоосун камсыз кылуу үчүн жакшы тилектерин, күч-кубатын айтышат.
- Ата-бабалардын батасы да үй-бүлөнүн ынтымагын бекемдеп, үй-бүлө ынтымагын бекемдейт. Бул салт үй-бүлөгө өз ара байланышты сезүүгө жардам берет жана өз ара түшүнүшүүгө жана тилектештикке өбөлгө түзөт.
- Кыргыз элинде кичинекей баланын төрөлүшү кубаныч менен коштолот. Ата-бабалардын батасы бул майрамдын бир бөлүгү болуп, кубанычты жана келечекке болгон үмүттү билдирет.

Ошентип, кыргыз эли үчүн ата-бабалардын кичинекей балага бата берүү салттуу каада эле эмес, муундар ортосундагы байланышты чыңдоочу, маданий мурастарды сактоочу, үй-бүлөнүн жаңы мүчөсүн коргоо жана колдоо көрсөтүүчү маанилүү руханий иш.

Демек “Алтын бешик” темасынын алкагында баарлашуу, өз өлкөсүнүн тарыхын үйрөнүү, муундан-муунга өтүп келе жаткан ырым-жырымдарга, каада-салттарга катышуу аркылуу туулуп өскөн жерибиздин, кыргыз элинин тарыхын, маданиятын, каада-салттарын

урматтоого жана баалоого үйрөнүү десек да болот. Андыктан балдардын этномаданий компетенттүүлүгүн калыптандырууда максатка ылайыктуу болушу үчүн бир топ тапшырмаларды уюштурсак болот.

Мисалы:

- Изилдөө жана презентация: Балдардан өз аймагынын же өлкөсүнүн маданий мурастарын, анын ичинде кыргыз элинин тарыхын, улуттук каада-салттарын, үрп-адаттарын жана Кыргыз Республикасына тиешелүү жерлерин изилдөөнү сураныңыз. Андан кийин алардан изилдөөлөрү жөнүндө презентацияларды же отчетторду даярдоо керектигин табыштаңыз.
- Адабий талдоо: Балдарга өз эли журтунун же аймактын маданий мурастарын жана тарыхын чагылдырган башка адабий чыгармаларды окуп берүү. Окуп чыккандан кийин, алар менен чыгармалардын негизги идеяларын жана алардын өздөрүнүн маданий өзгөчөлүгү менен кандай байланышы бар экенин талкуулоо.
- Чыгармачылык иш-чаралар: Балдар өздөрүнүн маданияты жана тарыхы тууралуу ойлорун чагылдырган өз чыгармаларын (аңгемелер, ырлар, сүрөттөр ж.б.) жаратуу. Андан кийин алардын иши жана идеялары жөнүндө талкуулоо.
- Ролдук оюн: Балдарга өз аймагынын же өлкөсүнүн элинин мурунку же азыркы жашоосун жана каада-салттарын туюндура турган ролдук оюндарды уюштуруу. Бул алардын маданий өзгөчөлүгүн мурункуга караганда жакшыраак түшүнүүгө жана баалоого жардам берет.
- Салттарды изилдөө: Балдарга кыргыз элинин же мекендин аймактарынын каада-салттары жана үрп-адаттары, анын ичинде майрамдар, ырым-жырымдар, тамак-аш салттары ж.б. боюнча изилдөө жүргүзүнү тапшыруу. Андан кийин алар менен бул салттардын маанисин жана тарыхын талкуулоо.

Бул иш-чаралар балдардын этномаданий компетенттүүлүгүн жана өз элинин маданий мурастарын урматтоосун өнүктүрүү менен бирге, алардын маданий өзгөчөлүгүн жакшыраак түшүнүүгө жана баалоого жардам берет.

Этномаданий компетенттүүлүк – бул инсандык жана коомдук өнүгүүнүн негизги факторлорунун бири. Ал ар бир адамды өзүнүн маданий тамырларын түшүнүүгө жана башка маданияттарды сыйлоого тарбиялайт. Бул сапаттар адамды толук кандуу жаран, жоопкерчиликтүү инсан кылып калыптандырат жана дүйнөлүк коомчулуктун бир бөлүгү болууга шарт түзөт.

Пайдаланылган адабияттар:

1. <https://cbd.minjust.gov.kg/96691>
2. Волков Г.Н. Этнопедагогика учеб.для студ.сред.и высш.пед.учеб.заведений. 2-е изд.испр.и доп.- М.: Издательский центр “Академия”,2000.
3. ISCIENCE.IN.UA “Актуальные научные исследование в современном мире”. Выпуск 12(44)ч.
4. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
5. Абдыкерим Муратов, Кыялбек Акматов. Бала тарбиялоодогу кыргыз керемети. Улуттук тарбия жана билим берүү салттары. Бишкек-2022.
6. ”С.Рысбаев, К.Ибраимова, Б.Абдухамидова “Адабий окуу” кыргыз орто мектептеринин 4-класстары үчүн окуу китеби. Бишкек – 2015.